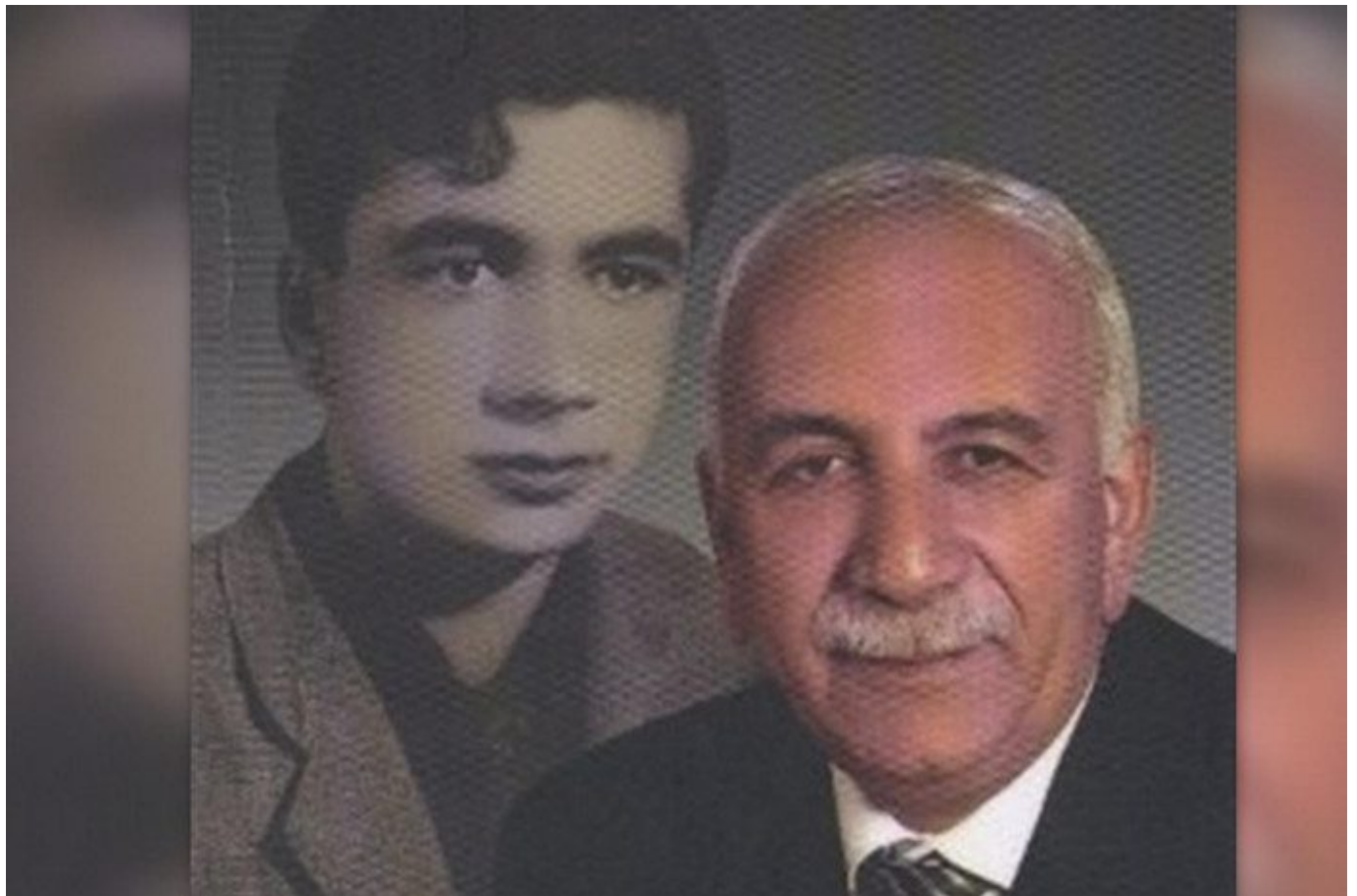

Kürt diliniñ sorani we kurmanji şiweleriniñ gunt köprüsi: Ziýa Awjy

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Ýatlamalar

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Kürt diliniñ sorani we kurmanji şiweleriniñ gunt köprüsi: Ziýa Awjy
KÜRT DILINIÑ SORANI we KURMANJI ŞIWELERINIÑ GUNT KÖPRÜSI:
ZIÝA AWJY

Bilmedim, ýadyňyza düşýänem bolsa?.. Endi we Red atly iki tussagyň gözenegiň aňyrsynda guran dünýäsiniñ hekaýatyny gürrüň berýän «Şouşankdan gaçmak» («Побег из Шоушенка», 1994 ý.) atly kinofilm bardy.

Ýaş bankir Endi Dýufreýn aýalyny we aýalynyň oýnaşyny öldürmekde aýyplanyp, ömürlük tussag jezasyny alýar.

«Şouşank» türmesinde taýak, urgy, gynama, zorluk, çekip-çydap bolmajak dürli hili zulumlar artygy bilen baram bolsa, Endi

ýaşaýyşdan elini üzmeýär we umydyny ýitirmeýär.

Onuň bolşy töweregindäkilere-de ýiti täsirini ýetirýär. Endi umydygär dünýägaraýşy bilen töweregindäki ähli tussaglary gözenegiň aňyrsynda-da azat ýaşaýyş bolup biljekdigine ynandyrýar.

Endiniň bu tagallaryna şarikdeş Red atly ýene bir ýoldaşy bar. Ähli gowy pikirdeligine, ähli ýagşy umydyňa garamazdan Endi ätiýaçdan gerek bolar pikiri bilen gizlin ýerasty tunnel hem gazýar.

Wagty-sagady gelende içerde döreden toslama adamyň şahsy aýratynlygy bilen daşary çykyp, «Şouşank» türmesiniň zalym we rehimsiz başlygy üçin döreden hasaplarynda eýesi bolan bu toslama şahsy bolmagy makul bilýär. Ýöne gidip barýarka ýoldaşy Rediňem bir gün özüni tapmagyny umyt edip, ondan Ýuwaş okeanyň Meksika kenarlaryndaky Tuhateneu posýologyny bilip-bilmeýändigini soraýar. Sebäp bir gün çyksa, onuň bilen şol ýerde didarlaşmagy isleýär.

Tuhateneu ýer ýüzünde bolup biljek iň تنها, iň asuda we şunça başdan geçiren kynçylyklaryndan soň rahatlyk tapmagy umyt eden ýeridir.

Endi ertesi gün ýigrimi ýyllap gazan ýerasty geçelgesinden gaçýar we içerden alan maglumatlaryny habar beriş serişdelerine berýär. Özü-de içerde döreden toslama şahsyýeti bilen zalym başlygyň bikanun ýollar bilen toplan pullaryny-da alyp, yzy uly heňgamaly täze durmuşyna bakan rowana bolýar...

FEAR CAN HOLD YOU PRISONER.
HOPE CAN SET YOU FREE.

TIM ROBBINS MORGAN FREEMAN

THE SHAWSHANK REDEMPTION

CASTLE ROCK ENTERTAINMENT Presents

A FRANK DARABONT FILM TIM ROBBINS MORGAN FREEMAN "THE SHAWSHANK REDEMPTION" BOB GUNTON WILLIAM SADLER
CLANCY BROWN GIL BELLOWS AND JAMES WHITMORE AS "BROOKS" MUSIC BY THOMAS NEWMAN EDITOR RICHARD FRANCIS-BRUCE
Production Designer TERENCE MARSH Director of Photography ROGER DEAKINS, B.S.C. Executive Producer LIZ GLOTZER AND DAVID LESTER Based on the Short Novel "Rita Hayworth and Shawshank Redemption" by STEPHEN KING

CASTLE ROCK
ENTERTAINMENT

CC FILM BOARD

Screenplay BY FRANK DARABONT Produced BY NIKI MARVIN Directed BY FRANK DARABONT

MPAA RATED R

COLUMBIA
PICTURES
A COLUMBIA PICTURES RELEASE

Kinofilmiň gysgaça mazmunyny size Reşadiýäni has gowy gürrüň

bermek üçin aýdyp berdim.

Wandan Tatwana tarap gidende takmynan ýoluň 115-nji kilometrinde aşaklygyna ineniňde, öňümizden Wan kölüniň günorta kenarynda Tuheteneuwa meňzeş, parahat, asuda ýer çykýar.

Ikindinden soň gün Nemrut dagynyň depesindekä Reşadiýe obasynda gün, tebigat, peýzaž şolar ýaly parahat, şolar ýaly özüneçekiji ýagdaýda adamy özüne melul edýär.

Ömrümde şol obadan paragat, has asuda we ýaşamaga amatly ýer entek görmedim.

Demirgazygynda Süphan dagy, günbatarynda Tatwan we Nemrut daglary, öňünde Wan köli we gündogary günorta-gündogary bilen arkasyny daglara dirän bu imisala Reşadiýe obasy aslynda 6-7 sany obany-da öz içine alýan nahiýe (arçynlyk) merkezidir.

Ine, şol arçynlyga degişli we asudalygy bilen Reşadiýeden parhy bolmadyk Pinkas obasynda 1946-njy ýylda dünýä inen biri hakda gürrüň bermek isleýärim. Oňa Ziýa Awjy diýýärler.

Ziýa Awjy durmuşda örän seýrek duşulýan agras, işeňňir, düzgün-tertipli, hormatlanýan, diline, medeniýetine, edebiýatyna wepaly we sözüň hakyky manysyndaky žentlmendir.

Ol şeýle bir sypaýy we agras hereket edýär welin, adam onuň ýanynda özüni mydama bir gezek belentde ýaly duýýar.

Men бүтін күрт jemgyýetini tanaýan diýip biljek däl: ýöne Ziýa Awjy düzgün-tertipli we yzygiderli işläp döredýän eserleri bilen durmuşmyzy gözelleşdirýän M.Emin Bozarslan, Jelile Jelil, Tahsin Doski, M.Ali Karadagi ýaly ýazyjylaryň deň-duşudyr.

Öwlüýä Çelebi ýaly jahankeşdeler bilen taryhdan öňki döwrüň

barlaglaryny geçiren barlagçylaryň aýtmagyna görä, kürtler Nuh pygamberiň döwründen bäri üýtgemän ýaşap bilen seýrek halklaryň biridir.

Edil şonuň ýaly dilleri-de gadymydyr. Emma gelip görseňizläň, Birinji jahan uruşyndan soň ýerleri täze gurlan döwletler Türkiýedir Eýranyň, dominion döwletjikler Yrakdyr Siriýanyň arasynda paýlaşylýar.

Bu şum maňlaý jemgyýetiň ähli gatnaklary üçin betbagtlygyň başlangyjy bolýar.

Saýks we Pikot atly iki sany jähennem zebanisiniň taýýarlan kartasy kürtleri ne-hä doly aýaga galyp öz peýdalaryna gutarjak ýagdaý döretmeklerine ne-de gegemon döwletler tarapyndan ýok edilmegine mümkinçilik berjek netije döretmegine sebäp bolýar. Göýä käbir synalaryň ysmaz bolşy ýaly. Ne-hä ýaşap bilýär, ne-de ölüp.

Bu ahwal ýyllara saralan görnüşde, aýratynam Türkiýä berilen bölekde kürt jemgyýetini ýok saýmaga we assimilizasiýa sezewar etdi.

Müň ýyllyk medreseler ýapyldy, malýataga öwrüldi. Ata-baba dowam edip gelen bilimiň soňuna nokat goýuldy. Täze zamanabap mekdepler açdyrylmady, jemgyýetçilik ysmazy hasam çuňlaşdyryldy.

Ziýa Awjynyň dünýä inen 1946-njy ýyllar töweregi döwrüniň iň

garaňky umytsyz ýyllarydy.

Emma «Gijäniň iň garaňky pursaty daň şapagyna iň ýakyn pursatydyr» sözi diýlişi ýaly, hut şol ýyllarda RHP-den bölünen topar sözde-de bolsa Demokratik partiýany gurup, kürt jemgyýetiniň äm-sämlikden çykmagyna sebäp bolupdyr.

Çünki ýeke-täk partiýa hökümeti sebitde başga partiýalaryň we toparlaryň döremegine mümkinçilik bermändigi üçin jemgyýet çuň sessizlige gömülipdi.

Demokratik partiýa az-uçugam bolsa, jemgyýetiň petige dirän demini açypdyr we jemgyýetiň sessizlikden bogulmagynyň önüni alypdyr.

Awjy maşgalasy sebitde sylanýan we tanalýan maşgala. Onuň kakasy Bitlisde Ýörite dolandyryş mejlisiniň agzasy. Kakasy bu işine ýekepartiýalylyk döwründe başlapdyr we Demokrat partiýanyň gurulmagy bilen täze partiýanyň düzümine geçipdir.

Maşgala sebitiň sylanýan we tanalýan beýleki maşgalalary – Gaýda şeyhleri, Müküs we Hizan beýleri, Kesan deresiniň kethudalary bilen ýakyndan gatnaşyk saklaýar. Şonuň üçin olary gelim-gidimi, myhman-mediwany diýseň kän bolupdyr.

Kiçijik Ziýa kakasynyň diwanynda edilen gürrüňler bilen gelip-gidýänleriň getirýän habarlary bilen ulalypdyr. Tebigy şertler we sosial sfera onuň deň-duşlaryndan has ir ýetismegine ýardam edupdir.

Kakasy sowatly adam bolansoň Taberiniň «Yslam taryhyny» okap, çagalaryna we maşgala agzalaryna muny gürrüň beripdir.

Bu gürrüňler kiçijik Ziýanyň aňynda ullakan zyýa döredipdir. Onuň okamagyna we kitaba ýakynlaşmagyna sebäp bolupdyr.

Kakasy oglunyň ýagdaýyny görüp, 1954-nji ýylda başlangyç mekdep üçin gijem bolsa, Bitlisiň welaýat merkezinde başlangyç mekdebe okuwa beripdir.

Tebisiräp ýatan mellegiň suwa eňek basyşy ýaly, olam «suwuna» eňek basypdyr we ullakan işdämenlik bilen okamagy-ýazmagy öwrenipdir.

Başlangyç mekdebi tamamlandan soň orta mekdepde okuwyny dowam etdirmeli bolup durka liseýde dowam etmeli bolýar.

Munuň üçinem Wana gelmeli bolýar. Sebäp olara iň ýakyn ýer Wan eken. Şonsuzam Tatwanyň gündogarynda galan Bitlisiň ähli obalary ýaly Wan olara psihologiki taýdan ýakyndy.

Ziýa liseýde okamaga başlaýar, emma başlangyç mekdep ýyllaryndan bäri beýan edip bilmeýän nämedigi belli däl duýgusy içini gemirýärdi. Ol mahrumlyk duýgusyna batýar, ýöne

bu mahrumlyk duýgusynyň ýoksullykdan gözbaş almaýandygyny-da bilipdir.

Bu duýgy adamyň edil dişi agyrýança dişiniň nämedigini bilmeýşi ýaly duýgydyr. Ol hem liseýde okaýarka käbir klasdaşlary bilen gürleşme, ýöne başgaça gürleşme zerurlygyny duýýar.

Bu onuň içindäki tebigy kürtlük duýgusynyň syýaslaşma alamatlarydyr.

Ýüregi çarp urupdyr. Özünüň kürtdügini, kürtleriňem hak-hukuklarynyň bardygyny, olaryň dilinde näme üçin bilim berilmeýändigini, ýurtlarynyň nämüçin yzagalakdygyny... aýdasy gelipdir.

Kimdir birileri bilen gürleşesi gelipdir.

Başga ýoldaşlary bilen gürleşip we olary ýanyna çekip bilmekde işi şowlapdyr. Sebäbi kakasy oňa jaý guryp beripdir we bir-iki tanşy bilen bile şol öýde ýaşıpdyr.

Ýaş Ziýa käbir ýoldaşlary bilen liseýde okap ýörkä ikiden-üçden üýşüp durupdyr. Şol ýoldaşlaryna hem edilen gepiň öz aralarynda galmagyna äht etdiripdir.

Bu onuň syýasy guramaçylygyndaky ilkinji ädimi bolupdyr. Wanda başga-da käbir tanyşlary tapypdyr we Biruki taýpasynyň kethudalygyny eden maşgalanyň käbir watanperwer agzalary bilenem tanşypdyr.

Olaryň öýüne gelip-gidip, bir gezek öňem adyny eşden adamy Sait Kyrmyzytoprak (Doktor Şiwan) bilen tanşypdyr.

Belli bir wagtdan soň höwesjeň guramaçylygyny professional guramaçylyga öwürüpdür.

Ziýa Awjy ýaş, tutanýerli we maksada okgunly bolansoň, DDK0-nyň düýbünü tutulmagyna-da gatnaşypdyr.

Birnäçe ýerde ýerli kružoklaryň gurulmagyna öňbaşçylyk edipdir we bu işleriň derejesini has sagdyn sfera oturtjak wagtynda 1971-nji ýylyň martynda topalaň bolup geçýär we olam beýleki köp watansöýüji kürt ýaly mundan paýyny alypdyr.

Geň galaýmaly, ol tussag edilmändir we birnäçe ýoldaşy bilen günorta geçipdir. Şol ýerde doktor Şiwan bilen tapysyp, käbir taýýarlyk işlerine başlapdyr.

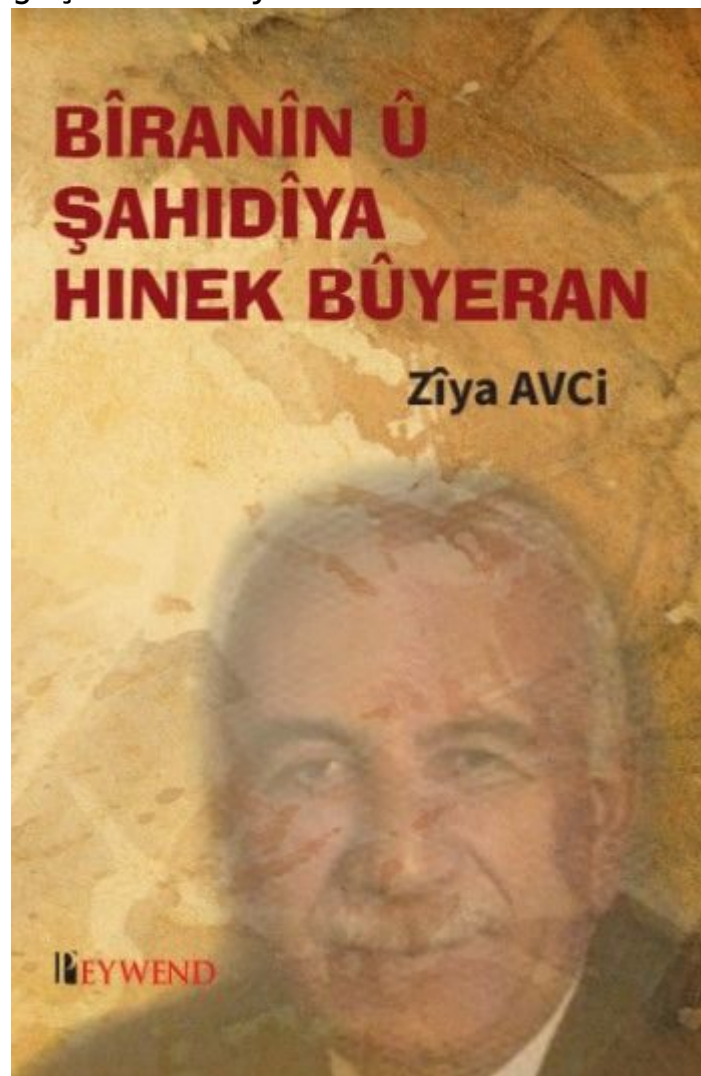
Emma şum takdyr olaryň diş-dyrnak bolup guran syýasy-demokratik toparynyň içine virus ýerleşdirip, öçli we gazaply ýolbaşçylaryň düşünişme duýgusuny kör edýän ýaly T-KDP-nyň başlygy Sait Elçiniň ölümüne sebäp bolupdyr.

Şular ýaly garaňky we pyrrykdakpisint hadysa kürt hereketiniň

tebigy ornunynda gopmagyna, Ziýa Awjynyňam iň kösençli döwrüniň başlanmagyna sebäp bolýar.

Ziýa Awjy bu garaňky döwürini garabasmalar bilen doly düýş deýin ýatdan çykarjak bolýan ýaly hiç gürrüň beresi gelmeýär.

Menem onuň bu sessizligine hormat goýup, bu döwrüň üstünden geçmek isleýärin.

Ýazyjynyň özi «Ýatlamalar we käbir wakalardaky şaýatlyk» («Bîranîn û Şahidiya Hinek Buyeran») atly kitabynda bu barada giňişleýin durup geçýär. Kim gyzyklansa, bu kitaby okap biler. Okanyňa degýän kitap.

Onuň özem başdan geçiren döwrüni mümkingadar şikessiz ýagdaýda geçirjek bolýan ýaly yza dolanýar, adaglanýar we harby gulluga gidýär. Çünki wagt ähli gaýgy-hasratlaryň iň gowy dermanydyr. 1973-nji ýylda harby gullukdan gelenden soň döwlet işine girýär.

Ýönekeý durmuşyny dowam etdirip ýörkä köne tanyşlarynyň raýyny ýykyp bilmän, parahatçylykly, demokratik hak-hukuklara esaslanýan işlere täzedan baş goşýar.

1979-njy ýylda Eýran KDP-sy bilen gyzyklanyp, şol ýere gidýär. Şol wagta çenli köp eşidenem bolsa, onçakly bilmeýän we tanamaýan kürt diliniň sorani şiwesi bilenem tanyşýar.

Arap elipbiýine çagalygyndan ilgezik bolansoň, sorani şiwesinde ýazylan kitaplary okamaga, öz-özünü özleşdirmäge başlaýar, çyny bilen terjime edýär.

Bärde başga bir kyýamat gopup, 1980-nji ýylyň 12-nji sentýabrynda täze döwlet agdarlyşygy bolup geçýär we buldozer mysaly bar ýeri tekizläp çykýar.

Sagly-çepli birnäçe topary mynjyradyp taşlaýşy ýaly, ýaragsyz, demokratik we hak-hukuga esaslanyp göreşýän ähli oppozision guramalary-da ýer bilen ýegsan eden 12-nji sentýabr döwlet agdarlyşygynyň gazabyndan öň Eýranda galmaga niýetlenenem bolsa, ol ýerde-de galyp bilmän Şwesiýa gidýär.

Şwesiýa... Tümlükde ýagtylyk tapan, ýer ýüzüniň iň sowuk, gijesi-gündizi belli däl, ýöne ol ýerdäki her bir raýatyň işleýän, bir zatlar bilen meşgullanýan, hemmeleriň azat, islän dilinde gürläp bilýän ýurdy.

Bu ýurt «12-nji sentýabryň» gazabyndan, Eýran Yslam rewolýusiýasynyň penjesinden we Saddam Hüseýiniň zulumyndan gaçan ähli kürtler üçin howpsuz gaçybatalga bolýar.

Gidenleriň bir bölegi az wagtdan soň yzyna dolanyp, bärdäki işlerini dowam etdirmek isläpdir we günlerini kafeleriň alagaraňky çüňkünde oturyp geçiresleri gelmändir.

Emma käbirleri-de hut «Şouşankdan gaçmak» kinofilmindäki Endi ýaly tapan ýerinde ýaşapdyr we bir zatlary edip bolar pikiri bilen durmuşa uýgunlaşypdyr hem-de hakykatdanam örän gowy işleri edipdir.

Bularyň köpüsini indi tanaýansyňyzam. Mehmet Uzun, Fyrat Jeweri, M.Emin Bozarlan, Zeýnel Abidin Zinar, Hesene Mete we başga-da birnäçe ýazyjylarymyz şu ýurtdan çykdy.

Ziýa Awjy hem şolaryň biri. Umuman alanda bu dünýäde iki dürli adam bar: Bir zat bolasy gelýänler we bir zat edesi gelýänler. Ziýa Awjy ömürboýy bir zat edesi gelýänlerden bolup, Şwesiýanyň öz ýurduna meňzemeýän şertlerinde özüne täze durmuş gurupdyr.

Ol öňem bilýän arap elipbiýi bilen ýazylan kürt dilindäki eserleri latyn elipbiýine geçiripdir. Geçiren kitaplarynyň arasynda we ilkinji gezek çap etdiren kitaby Abdyrekib Ýusubyň «Diwana Kurmanjy» atly eseridir.

Bu eser göwrüminiň kiçidigine garamazdan, uly-uly işleriň

edilmegine sebäp bolupdyr. Nädip rus ýazyjylaryna «Gogolyň paltosyndan çykdy» diýilýän bolsa, meň pikirimçe biziň klassyky kürt edebiýatyny öwrenýän edebiýatçylarymyzyňam birinji gollanmasy «Diwana Kurmanjydyr».

Ziýa beý Şwesiýada otly duralgasynyň şefi bolup işleýär. Ol özüne degişli birnäçe duralganyň kontrolýorydyr.

Her gün ýanyna kitabyny we kompýuterini alyp işe gidýär. Ilki biraz işleýär, ýadanda duralgalara gözegçilik edip gelýär we gaýdyp gelenden soň ýene işleýär.

Birnäçe günläp, aýlap, ýyllap şu güne çenli şular ýaly režimde işläp gelýär.

ŞEREFNAME

—Dîroka Kurdistanê—

Şerefxanê Bedlîsî

Ol Şerefxan Bitlisiniñ «Şerefnamasyndan», köne osmanly harby gullukçysy, soñra Yrakda ministr nolan Muhammet Emin Zeki beýiñ «Kürtleriñ we Kürdüstanyñ taryhy» ýaly tapan her

kitabyny sorani şiwesinden kurmanji şiwesine geçirýär. Tâzeden göçüren eserleri üçin ýeke teňňe hem soramazdan çap ediljek neşirýatlaryna tabşyrýar.

Onuň açan dünýäsi düýpsüz derýadyr. Aýratynam demirgazgykda kürt diliniň başyna inen betbagtlyk sorani şiwesinuň başyna inmändor we ol ýerde ýüzlerçe, müňlerçe kitap çap edilipdir. Ziýa beý hem şol derýadan tulum-tulum suw alyp arassalaýar we şiwedeşleriniň düşüniş biljek görnüşine getirip, olaryň dykgatyna ýetirýär.

Häzire çenli ýeke jiltlikleiniň ýany bilen iki, üç, alty, hatda on jiltlik, jemi elli jiltiden gowrak kitaby transkripsirledi we köpüsini-de çap etdirdi.

Kitaplary «Nûbihar», «Avesta», «Lîs» ýaly kürt dilinde neşir edilýän abraýly neşirýatlarda çap edilýär.

Aýratynam Maruf Heznedaryň «Kürt edebiýatynyň taryhy» («Wêjeyî Mêjûyî Kurdi») atly kult eseri göçürmek bilen uly iş bitirenem bolsa, Muhammet Ali Karadaginiň 10 jiltlik «Golýazmalar bilen kürt ulamalaryny janlandyrmak» («Pojandinewey Zanayani Kurd le Destxetekan da») atly eseri bilen özündenem ozdy.

Bular ýaly eserler diňe uly komissiýanyň ýa-da toparyň göçürip biljek zady bolsa-da, onuň ýeke özi şeýlekin uly işleriň hötdesinden gelmegi başarypdyr.

Onuň işeňňirligine, çekýän zähmetine, düzgün-tertipli we yzygiderli edýän işlerine seredeniňde, gadymy döwürlerdäki beýik alymlaryň biziň döwrümizdäki tipiki mysalyny görýärsiň. Ziýa Awjy ýagdaýlar biraz gowulaşansoň, dogduk depesi Reşadiýä gelýär we güýze çenli şol ýerde ýaşaýar.

Onuň ýaly durmuşa örklenen, topragyna, diline, medeniýetine hem-de edebiýatyna muşdak, bütin bu işleriň barsyny edip ýörkä-de salyhatlylygy elden bermeýän we hiç kime minnet etmeýän asylzada bolşuny göreniňde, oňa minnetdarlyk bildirmezlik mümkin däl.

Oňa uzak we sagdyn ömür arzuw etmekden başga elimizden gelýän zat ýok...

M. Halid SADINI.

@XalidSadini

Duşenbe, 07.12.2020 ý. Edebi makalalar